

Conversa amb Joan Riambau

Francesc Parcerisas

Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Traducció i d'Interpretació

Departament de Traducció i d'Interpretació

Edifici K

08193 Bellaterra

francesc.parcerisas@uab.cat

ORCID: 0000-0001-6492-9386

Resum

En aquest article, Joan Riambau, director literari de tres segells de Penguin Random House, exposa, primer de tot, l'estat de l'edició en català en relació amb la bona acollida que hi han tingut els *best-sellers* traduïts del castellà, i, a continuació, Francesc Parcerisas l'entrevista sobre determinades particularitats del món editorial català.

Paraules clau: traducció castellà-català; edició en català; Joan Riambau; *best-seller*; traducció literària

Abstract. *Conversation with Joan Riambau*

In this paper, Joan Riambau, literary director at Penguin Random House, first describes the Catalan edition in relation to the success of Spanish bestsellers translated into Catalan, and then Francesc Parcerisas interviews Riambau about certain particularities of the Catalan publishing world.

Keywords: translation Spanish-Catalan; Catalan Publishing; Joan Riambau; bestseller; literary translation

Joan Riambau (Barcelona, 1964) és editor i traductor. Actualment és el director literari dels segells Rosa dels Vents, La Campana i La Magrana, de Penguin Random House. Ha treballat en l'edició institucional a la Comissió Europea i als Jocs Olímpics de Barcelona, i en l'edició literària a Ediciones Versal, Círculo de Lectores i Galaxia Gutenberg. Ha traduït obres de clàssics com Honoré de Balzac o Jules Renard, i d'autors contemporanis com Paolo Conte o Michel Houellebecq, entre d'altres. Per la seva experiència com a editor d'un dels grans conglomerats editorials, Penguin Random House, li demanem l'opinió sobre la traducció del castellà al català i sobre alguns grans èxits d'autors castellans traduïts al català, perquè aquest fet implica un mercat lector que es pot considerar nou: és prou

ampli i fidel a una literatura traduïda, i disposa d'una distribució molt important a les grans llibreries, a les superfícies comercials i a molts indrets on generalment no arriben les editorials més petites. Ara comença l'exposició de Riambau, a la qual seguirà la part de preguntes i respostes.

* * *

Quan examinem el mercat del llibre català i el mercat del llibre a Catalunya observem que tenen algunes particularitats úniques. Som un país on hi ha una indústria editorial, sobretot a Barcelona, molt i molt sòlida, des de fa molts anys, amb una producció en català i en castellà notable. En català, naturalment, perquè és la producció pròpia del país, i en castellà perquè una part és també de consum propi a Catalunya, però un volum molt rellevant està destinat a tot l'Estat espanyol i a l'Amèrica Llatina. A Catalunya es produeixen uns 30.000 títols l'any, dels quals uns 9.000 són en català i la resta en castellà.

En el món editorial, arreu del món, la crisi dels anys 2008-2010 va comportar un sotrac molt important no només en l'aspecte econòmic, sinó també per un canvi profund en els hàbits culturals. Al primer moment hi va haver una caiguda de la indústria del llibre que va arribar a un 40 %, i molta gent va dir que havia coincidit exactament amb la irrupció de Netflix i altres plataformes audiovisuals que oferien continguts d'entreteniment en línia. A Alemanya, per exemple, es va dir que el mateix dia que Netflix va començar a emetre, van començar a caure les vendes de llibres.

Aquest va ser l'únic motiu de la caiguda del nombre de lectors? Potser no. Hi ha una raó no demostrable científicament, però que la gent de més edat coneixen molt bé, i és que les xarxes socials han ocupat hores del dia que abans es dedicaven a la lectura. Ara, encara que és cert que continuem llegint, potser dediquem més temps a llegir piulades que a llegir Dickens asseguts en una butaca amb orelleres, com feien els nostres avis. Per tant, és cert que hi ha hagut un canvi de paradigma important, amb una davallada de la lectura, que va tenir un cert repunt amb la pandèmia, amb moments d'enlluernament col·lectiu quan tots pensàvem que la gent tornava a la lectura, com si gràcies a la covid n'haguéssim redescobert el valor. Hi va haver, fins i tot, articles que deien que amb el confinament s'havien redescobert els clàssics, es tornava a llegir les *Meditacions* de Marc Aureli o es recuperava Dostoievski... Però la raó no era una necessitat moral o ètica de tornar a les fonts de la cultura. La raó és que, quan compres a internet, el que vas a buscar és allò que ja coneixes i, per tant, el que la gent buscava als cercadors eren autors clàssics, perquè era el que tothom tenia al cap. Siguem optimistes, però. De segur, algú es va dir: «Ara és l'hora de llegir *Guerra i pau*.»

En aquest país tenim un avantatge i un desavantatge. Un avantatge molt notable és que disposem d'una xarxa de llibreries esplèndida. Tenim la sort que aquestes llibreries, molt arrelades al territori, molt acostades als lectors, encara exerceixen la funció importantíssima de prescriure els llibres als lectors. I això em sembla que també explica que la literatura catalana tingui aquesta capacitat de supervivència en un món que és hostil cap a la llengua i cap a la creació literària. D'altra banda,

però, és innegable que el signe dels temps apunta a un futur molt diferent. En altres llocs del món, la venda en línia ja és un 70 % del mercat del llibre. Aquí podem resistir encara com Astèrix i Obèlix, l'avenç dels romans, però no podem deixar de pensar en les noves maneres de consumir la lectura i la cultura en general.

Dit això, el mercat català també té una particularitat que ens hauria de fer pensar: som un mercat que tradueix moltíssim, som un dels països que més tradueix. Per què? Aquesta és una pregunta que ens hauríem de fer tots plegats. Ens falta un ventall més ampli de gèneres, de llibres? La literatura catalana no pot crear per si sola tot el ventall de llibres que els lectors volen, i, per això, importem tants títols d'altres cultures? Siguem optimistes: som un país molt curiós envers les cultures del món.

A això hi cal afegir que tenim una altra anomalia, i és que més de la meitat dels llibres que es publiquen a casa nostra en català són llibres de text, d'educació primària i d'ESO. I només un 0,2 % són llibres universitaris, la qual cosa també demostra que en aquest país tenim molta feina a fer per assolir una normalitat cultural i editorial.

És cert que hi ha canvis que ens fan ser molt optimistes: Izskun Arretxe deia l'altre dia en una entrevista que ens calen més lectors i més lectors en català, i crec que els anem assolint.

Cenyint-nos a la pregunta que ens feien en convidar-nos a aquesta trobada, una de les coses que hem detectat és que les traduccions del castellà al català, els darrers anys, han tingut molt bona acollida. Mirant-nos els llibres més venuts dels darrers anys, ens trobem que *Sira*, de Maria Dueñas, és un dels més venuts en català. I com pot ser?, ens preguntarem. Si tots podem llegir en castellà, com és que hi ha milers de persones a Catalunya que decideixen llegir un *best-seller* comercial en català? Mirem més exemples. Rosa dels Vents va ser l'editora de *L'església del mar*, d'Ildefonso Falcones, i va ser un *best-seller* impressionant en català; era un llibre molt curiós perquè, segons que n'explicava l'editora, els feia molta por perquè van pensar que a Espanya no es vendria, perquè l'acció transcorre a Barcelona i és ple de noms catalans –tot i que és escrit en castellà. De manera que van fer proves d'enviar-lo a llibreters de Sevilla, d'Oviedo..., a veure què passava, i l'acollida va ser excel·lent en castellà i impressionant en català.

Com explica detalladament Montserrat Bacardí a «La traducció del castellà al català al segle xx. Esbós d'una història accidentada», publicat a *Visat* el 2010, la Renaixença va comportar la restauració de l'ús literari del català, però fins ben avançat el segle XIX no es donen les condicions propícies —prestigi social i cultural, bàsicament, de la llengua d'arribada— per traduir del castellà al català. Trobarem aleshores sis versions fragmentàries i dues de gairebé completes del *Quixot*. Més de seixanta anys s'escolen entre aquestes traduccions i la de Joaquim Civera (1969). «Els catalans cultes podem llegir l'obra cabdal de Cervantes en la llengua original —afirmava Civera. Per què, doncs, hem tingut la gosadia de fer parlar Don Quixot en la nostra llengua pairal? Perquè hem volgut retre un homenatge a l'escriptor insigne que va dir coses belles de Catalunya i va lloar la llengua catalana. Si *Don Quixot* ha estat traduït a totes les llengües cultes, calia que ho fos també a la llengua que és l'instrument d'expressió del nostre poble.»

I a la segona meitat dels seixanta, es publiquen algunes traduccions significatives del castellà al català. Bartomeu Bardagí tradueix la trilogia de José M. Gironella, formada per *Els xiprers creuen en Déu* (1967), *Un milió de morts* (1967) i *Ha esclatat la pau* (1968). Trobem, també, una traducció de *La família d'en Pascual Duarte* (1956), de Camilo José Cela, a cura de Miquel M. Serra i Pastor. Amb l'esclat de la literatura hispanoamericana, Folch i Camarasa va traduir *El senyor president*, de Miguel Ángel Asturias (1968); i Avel·lí Artís-Gener va traslladar *Cent anys de solitud* (1970) i *Crònica d'una mort anunciada* (1982), i també *L'Aleph*, de Jorge Luis Borges (1983), i un recull de relats, *Els cadells i altres narracions*, de Mario Vargas Llosa (1984).

D'aleshores ençà han aparegut altres traduccions singulars com *La ciutat dels prodigis*, d'Eduardo Mendoza; *L'ombra del vent*, de Carlos Ruiz Zafón, o *Soldats de Salamina*, de Javier Cercas (2003), èxits d'autors catalans que han escrit originalment en castellà.

Ara podem veure alguns casos que he apuntat referents a aquests darrers anys i que són molt singulars. He buidat els 100 títols de ficció més venuts cada any en català del 2017 al 2021.

L'any 2017, dels 100 títols de ficció més venuts en català, 48 van ser traduccions, i d'aquestes traduccions, sis van ser del castellà (novel·les d'Albert Espinosa, Dolores Redondo, Javier Sierra o Víctor Amela). Aquests 100 títols sumen més de 500.000 exemplars venuts, dels quals 208.000 van ser traduccions (28.000 del castellà i 180.000 d'altres llengües). Això representa, del total d'exemplars venuts, un 41 % de traduccions (5 % del castellà).

L'any 2018, dels 100 títols de ficció més venuts en català, 51 van ser traduccions, de les quals deu van ser del castellà (novel·les d'Albert Espinosa, María Dueñas, Juan Francisco Ferrándiz, Julia Navarro, Víctor Amela, Alejandro Palomas, Jorge Molist, Ildefonso Falcones o Toni Hill). Aquests 100 títols sumen més de 550.000 exemplars venuts, dels quals 232.000 van ser traduccions (47.000 del castellà i 185.000 d'altres llengües). Això representa, del total d'exemplars venuts, un 43 % de traduccions (8,5 % del castellà).

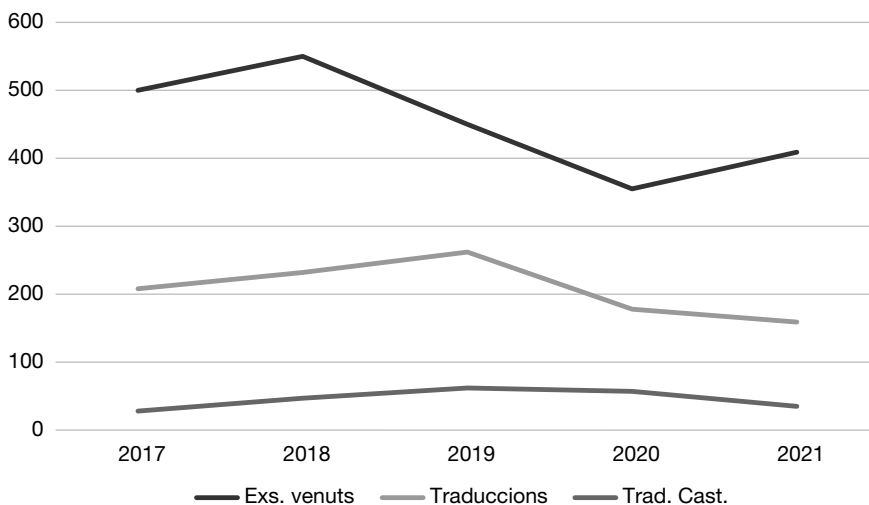
L'any 2019, dels 100 títols de ficció més venuts en català, 65 van ser traduccions, catorze de les quals eren del castellà (novel·les d'Albert Espinosa, Ildefonso Falcones, Javier Cercas, Fernando Aramburu, Matilde Asense, Pilar Eyre, Bruno Oro, Carlos Zanón o María Dueñas). Aquests 100 títols sumen 450.000 exemplars venuts, dels quals 262.000 van ser traduccions (62.000 del castellà i 200.000 d'altres llengües). Això representa, del total d'exemplars venuts, un 58 % de traduccions (13,8 % del castellà).

L'any 2020, dels 100 títols de ficció més venuts en català, 54 van ser traduccions, vuit de les quals eren del castellà (novel·les de Jordi Amat, Albert Espinosa, Carlos Ruiz Zafón, Fernando Aramburu o Chufo Llorens). Aquests 100 títols sumen 355.000 exemplars venuts, dels quals 178.000 van ser traduccions (57.000 del castellà i 121.000 d'altres llengües). Això representa, del total d'exemplars venuts, un 50 % de traduccions (16 % del castellà).

L'any 2021, dels 100 títols de ficció més venuts en català, 56 van ser traduccions, deu de les quals del castellà (novel·les de María Dueñas, Milena Busquets,

Julia Navarro, Dolores Redondo, Juan Francisco Ferrándiz, Fernando Aramburu, Javier Cercas, Toni Hill o Bruno Oro). Aquests 100 títols sumen 409.000 exemplars venuts, dels quals 159.000 van ser traduccions (35.000 del castellà i 124.000 d'altres llengües). Això representa, del total d'exemplars venuts, un 39% de traduccions (8,5% del castellà).

Gràfic 1. Exemplars venuts, traduccions i traduccions del castellà

Veiem en el gràfic adjunt que, malgrat les oscil·lacions del mercat, hi ha un públic lector que llegeix en català i que vol llegir en català fins i tot obres escrites originalment en castellà. La immersió lingüística ja té més de quaranta anys i en alguna cosa potser s'hauria de començar a notar. Per utilitzar una frase de moda, potser s'ha començat a «eixamplar la base» amb llibres que arriben a públics que, si no, no llegirien en català.

A Rosa dels Vents vam publicar per Sant Jordi un llibre de Santiago Posteguillo, *Roma soc jo*. A l'autor li feia molta il·lusió, perquè és valencià i parla en valencià, però escriu en castellà, i li agradava que poguessin sortir alhora les dues edicions i ser a Barcelona i poder signar el llibre en català. Molta gent li preguntava si l'havia traduït ell mateix, i ell responia que no, però que la traducció era molt bona.

Hi ha una plantilla de traductors especialitzats?

Com que vam començar fa vint anys amb una novel·la tan complexa com *L'església del mar*, d'Ildefonso Falcones, sí que hi ha una sèrie de traductors que treballen des de fa temps per a Penguin Random House traduint del castellà al català. I calen molt bons traductors quan treballes amb llengües tan acostades.

Des del punt de vista dels drets de la traducció, el fet de sortir en totes dues llengües fa més fàcil que un gran grup com Peguin Random House els negociï per sortir en totes dues, o potser ja es contracta en set o vuit llengües a la vegada si hi ha set o vuit editorials del grup en diferents països?

Penguin Random House és una empresa multinacional, amb grups i segells arreu del món. Penguin Random House Grupo Editorial, amb seu a Barcelona, té segells a l'Estat espanyol, a Portugal i a l'Amèrica Llatina. En aquests moments a Barcelona hi tenim 43 segells editorials diferents, i cadascun manté l'autonomia i la independència. Perquè una cosa que tenim molt clara és que perquè un llibre funcioni l'editor se n'ha d'enamorar.

Fa anys agafaves les llistes dels llibres més venuts de *Le Monde*, *The Times*, *La Repubblica* o *El País*, i més o menys la meitat eren els mateixos. Hi havia Frederick Forsyth i altres grans noms, llibres que eren fenòmens mundials. Ara mires les llistes i a França tots són llibres francesos; a Anglaterra, anglesos, a Itàlia, italians..., i aquí ja comencem a tenir diferències entre les llistes dels llibres més venuts a Barcelona i a Girona. Hi ha un fenomen de globalització que ha fet que cada vegada hi hagi coses més properes. I alhora fenòmens fascinants. *Alcarràs*, per exemple. Qui ens havia de dir que una pel·lícula en què tothom parla amb accent de Lleida triomfaria arreu de l'Estat espanyol i que els gallecs, els extremerens..., s'hi sentirien totalment identificats? Ara la pel·lícula tindrà carrera internacional, perquè a França, a Alemanya o a Corea sé que ha tingut molt bona rebuda, i és perquè ha sintonitzat amb alguna cosa que és el secret que també hauríem de tenir els editors perquè poguéssim endevinar què quallarà. Per això fem tants llibres, uns 9.000 l'any, per veure si amb algun l'encertem. No sempre és evident descobrir que una història sobre la família i un món rural en perill d'extinció trobarà tants ecos arreu del món.

9.000 llibres?

Sí, 9.000 llibres en català. Perquè tinguem un marc de referència, d'aquests 9.000 títols, la majoria són llibres de text. En català, la part infantil i juvenil té un pes enorme, i en el que seria el que se'n diu «trade», els llibres de llibreria, tant de ficció com de no ficció, en català, estem en uns 1.200 títols l'any. Els grans grups sumen un 40 % del mercat, les editorials mitjanes, un 15 %, i la resta, el 45 %.

És evident que les noves maneres de produir llibres han permès democratitzar molt l'edició. Per això, han sortit moltíssimes editorials petites, algunes de les quals fan una feina excel·lent. Ara bé, tornant al que deia al principi, les llibreries catalanes, que tenen un pes molt important en la venda, no es poden anar ampliant i ampliant infinitament, i si cada vegada hi ha més títols, més novetats, i totes van en una línia molt similar, la pobra llibretera ja no sabrà com posar els llibres damunt els taulells i com gestionar aquesta allau de publicacions.

En general, els tiratges són més petits perquè és més fàcil fer una reimpressió?

Les impressions digitals abarateixen moltíssim els costos i permeten fer tirades molt curtes, que, dissortadament, són les de la majoria de llibres catalans ja en la primera edició. Si no fos així, hi hauria una part de la producció editorial catalana que seria inviable. Carles Jordi Guardiola em va permetre veure els tiratges dels llibres de La Magrana des del 1976 fins al 2000. Aquells tiratges ara són impossibles. Aleshores hi havia menys títols i crec que, malauradament, hi havia els mateixos lectors. Com hem dit a l'inici, aquesta pèrdua de lectors és fruit dels canvis d'hàbits culturals, i no només de la nostra realitat sociolingüística. Tot i així, si consultem les estadístiques oficials, és fàcil adonar-se que la gent que tenim el català com a llengua pròpia i que la fem servir per al consum cultural som un 40% del país, a tot estirar. No més. Per tant, aquesta és la dimensió del mercat del llibre en català. Per això, crec que qualsevol iniciativa que ens permeti sumar lectors i parlants, com *Eufòria* o *Crims* de TV3, les novel·les juvenils de Wattpad o la traducció de *best-sellers* del castellà al català és bona, urgent i ajuda a fer créixer el país.

